

ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ ПОЛІТРЕПРЕСОВАНИХ УКРАЇНЦІВ – ЖЕРТВ ТОТАЛІТАРИЗМУ (ДО 75-РІЧЧЯ ВЕЛИКОГО ТЕРОРУ НА ПОЛТАВЩИНІ)

21-22 травня 2013 року у Національному музеї-заповіднику українського гончарства в Опішному Зіньківського району Полтавської області відбулась Всеукраїнська керамологічна конференція «Репресоване гончарство: передумови й наслідки». Організаторами її проведення були директор Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, заступник Голови Наглядової ради Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, голова Правління Українського керамічного товариства, доктор історичних наук, професор Олесь Пошивайло; генеральний директор Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному Людмила Дяченко; заступник з наукової роботи генерального директора Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, кандидат історичних, керамолог Віктор Міщанин. До участі в конференції запрошувалися керамологи, історики, археологи, мистецтвознавці, етнологи, краєзнавці, музеологи, працівники архівів, наукові установи, навчальні й архівні заклади. Метою наукової керамологічної конференції було з'ясування передумов і наслідків репресивних дій більшовицької влади в галузі традиційного гончарства України.

Проблематика доповідей та повідомлень представлена наступними напрямками наукових досліджень: політична ситуація в державі як передумова масових репресій; репресивні заходи більшовицької влади; голодомор 1931-1932 років як одна з форм репресивних заходів; гончарі – жертви більшовицьких голодоморів; переслідування з боку фіскальних органів як форма економічних репресій; репресовані гончарі; репресовані народні майстри; репресовані керамологи; репресовані археологи; репресовані дослідники народного мистецтва; дослідники репресованого гончарства; архіви та їх роль у висвітленні правди про репресоване гончарство; документальні свідчення репресій; бібліографія репресованого гончарства; формування керамологічних колекцій за доби репресій; керамологічні студії на тлі політичних репресій; репресивні деформації в гончарстві й народному мистецтві.

Зазначимо, що головною метою політичних репресій в Україні було придушення руху за самоутвердження української нації і недопущення формування міцної опозиції тоталітарного режиму. Й. Сталін та його оточення вирішили усунути від активної діяльності представників української інтелігенції, обмежити вільний вияв ними своїх думок і поглядів, посилити страх перед можливими розправами. У 30-х роках ХХ століття тоталітарний режим перейшов до широкого та систематичного терору проти власного народу. Методом політичного терору Сталін намагався зміцнити та захистити свою владу від будь-яких «випадковостей» шляхом залякування, придушення опозиційних настроїв насильницькими засобами. Людей знищували за наказом з центру сотнями тисяч. Суспільство опускалось у прірву страху, відчаю, моральної деградації. Всюди проводилися масові мітинги, організатори яких вимагали від ораторів засудження викритих «ворогів народу», схвалення смертних вироків. Жертвами репресій стали партійні і державні діячі, вчені, маршали, наркоми, діячі літератури та

мистецтва, зокрема гончарі й керамологи, вчителі та викладачі вузів, лікарі, інженерно-технічні працівники, дореволюційна інтелігенція, робітники й селяни. Репресії сталінського режиму завдали шкоди усім галузям економіки, понівечили тоді життя мільйонів людей, членів родин «ворогів народу». Україна зазнала величезних демографічних втрат, адже знищений інтелектуальний потенціал інтелігенції, підірвано її генофонд.

Програмою Всеукраїнської керамологічної конференції «Репресоване гончарство: передумови й наслідки» передбачалось проведення виставок вибраних творів IV-ї національної виставки-конкурсу художньої кераміки «КерамПК у Опішному»; творів III-го ІНТЕРСимпозіуму кераміки в Опішному «2012:12x12»; експонатів «Гончарні етнобарви України»; творів ідеолога III-го Національного стилю в Україні, заслуженого майстра народної творчості України, художника-концептуаліста, кераміста Сергія Радька (Межиріччя, Черкащина); Міжнародного фото пленеру «Таїна правічного»; художніх творів родини Кричевських, переданих музею – заповіднику внуком академіка Василя Кричевського – Василем Лінде-Кричевським (Бунвіль, США); родинних документів і фотографій славетних українських родин Кричевських і Щербаківських; книжкових дарунків Об'єднання українців Нової Зеландії для Музею мистецької родини Кричевських; експозиції «Тоталітарні деформації в гончарстві окупаційної доби». Вище перелічені виставки розміщувалися у приміщенні Центру розвитку духовної культури Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному та Будинку Кричевського – Лебідца (приміщенні губернської гончарної майстерні).

Серед найголовніших заходів конференції виокремимо презентацію монографії «Репресивні заходи радянського тоталітарного режиму в галузі традиційного гончарства України (1930-ті – 1950-ті роки)» керамолога, заступника з наукової роботи генерального директора Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, кандидата історичних наук Віктора Міщанина й Десятого ювілейного випуску Національного керамологічного щорічника «Бібліографія українського гончарства».

Робочі засідання Всеукраїнської керамологічної конференції «Репресоване гончарство: передумови й наслідки» проходили в два дні 21-22 травня 2013 року. На початку яких озвучено привітання від співorganizatorів конференції й офіційних посадовців України: Леоніда Новохатька – міністра культури України, члена-кореспондента Національної академії мистецтв України, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України (м. Київ); Миколи Жулинського – академіка – секретаря Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України, директора Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України, академіка НАН України, доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча мистецтв України (м. Київ); Степана Павлюка – директора Інституту народознавства НАН України, заступника академіка-секретаря Відділення літератури, мови й мистецтвознавства НАНУ, академіка НАН України, доктора історичних наук, професора (м. Львів); Юрія Шаповала – історика, завідувача Відділу етнополітології, керівника Центру історичної політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені Івана Кураса НАН України, академіка Академії політичних наук, доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України (м. Київ); Василя

Марочка – історика, провідного наукового співробітника Інституту історії України НАН України, голови Асоціації дослідників голодоморів в Україні, доктора історичних наук, заслуженого діяча науки і техніки України (м. Київ); Дмитра Горбачова – мистецтвознавця, професора кафедри суспільних наук Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені Карпенка-Карого (м. Київ); Петра Кравченка – декана історичного факультету ПНПУ імені В. Г. Короленка, доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти України (м. Полтава); Олексія Нестулі – історика, ректора Полтавського університету економіки й торгівлі, доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника освіти (м. Полтава).

На пленарному засіданні наукового зібрання виступили з ґрунтовними, цікавими доповідями українські дослідники Сергій Сегада – антрополог, етнолог, провідний науковий співробітник Інституту народознавства НАН України, керівник напрямку «Етнологія Сходу» кафедри етнології та культурної антропології Щецінського університету (Щецін, Польща), доктор історичних наук, професор (м. Київ) на тему: «Історичне підґрунтя політичних репресій в Україні: Сибірська епопея Гетьмана Дем'яна Многогрішного (Ігнатовича); Сергій Білокінь – історик, керівник Центру культурологічних студій Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка (м. Київ) на тему: «Невідомі матеріали про Євгенію Спаську»; Микола Мушинка – народознавець, голова Асоціації українців Словаччини, голова Наукового товариства імені Тараса Шевченка в Словаччині, іноземний член НАН України, доктор філологічних наук, професор (Пряшів, Словаччина) на тему: «Степан Ключурак – репресований президент Гуцульської республіки та міністр Карпатської України». До гончарської книгозбірні він передав раритетні наукові видання НТШ в Словаччині, що збагатили фонди Керамологічної бібліотеки України Інституту керамології.

Географія учасників наукового форуму є широкою: Опішне, Зіньків (Полтавщина), Полтава, Київ, Львів, Одеса, Пряшів (Словаччина). У роботі Всеукраїнської керамологічної конференції «Репресоване гончарство: передумови й наслідки» взяли участь понад 40 учасників із доповідями: Віктор Міщанин «Проукраїнська «група Рудинського» в Центральному пролетарському музеї Полтавщини: інспірації керамолога Якова Риженка в мотивації звільнення її членів (за матеріалами архівно-кримінальної справи); Віктор Ревегук – «Михайло Гаврилко – патріот-державник, скульптор, повстанець»; Надія Кочерга «Олелько Островський: трагедія українського мистця (1887-1919)»; Оксана Каражей «Кераміка музею «Степова Україна»: історичні набутки і втрати»; Леся Літвішко «Репресоване гончарство Зінькова»; Лариса Шаповал «Етнографічна експедиція на Полтавщину під керівництвом Василя Кричевського (1938-1939 років); Олена Клименко «Опішнянські гончарі – жертви голодомору 1932-1933 років»; Віктор Фурман «Репресивні деформації в гончарстві й народному мистецтві»; Констянтин Рахно «Глинище в бувальщинах Звенигородщини: зі сторінок репресованої книги»; Оксана Коваленко – Пилип Васильович Клименко – дослідник цехового ремісництва України ХУІІ-ХУІІІ століть»; Жанна Чечель «Пателеймон Мусієнко як втілення радянзації українського мистецтвознавства»; Галина Істоміна « Репресоване гончарство Межигірців»; Анатолій Гейко, Роман

Рейда, Олександр Ткаченко «Володимир Грінченко: Полтавський період археологічної діяльності»; Оксана Ликова «Репресії в галузі української культури 1930-х років: керамолог і музеолог Никанор Онацький»; Людмила Овчаренко «Репресоване гончарне шкільництво України: Володимир Гагенмейстер, Отто Адамович, Павло Дубинський»; Григорій Гринь «Художні ради як органи ідеологічної цензури й денационалізації в галузі народного мистецтва України»; Іван Новобранець «Утаємничені співбесіди як засіб залякування й тиску радянських органів держбезпеки на діячів української культури»; Анатолій і Олена Щербань «Два портрети Тараса Шевченка на кераміці – дві репресовані долі»; Максим Червінський «Гончарство Київського Полісся (на прикладі с. Луб'янка Поліського району)»; Світлана Пошивайло «Славетний технолог-кераміст Петро Кузьмович Ваулін: сторінки життєпису»; Валентина Кульбака «Негативний вплив більшовицької ідеології на народне гончарство України»; Тетяна Солов'ян «Кераміст Трохим Демченко: постать, деформована радянською системою»; Богдан Пошивайло «До питання впливу репресивних заходів комуністичної влади на традиційне цеглярство Полтавщини»; Оксана Яценко «Гончар-одноосібник на заводі радянському соціалізму»; Світлана Панасюк «Трагічна доля гончарської родини Євдокима Боцьви»; Вікторія Зубань «Знищення більшовицькою владою в 1920-х-1940-х роках кустарного гончарного виробництва в селі Міські Млини Опішнянського району Полтавської області»; Інна Прокопенко «Голодомор у гончарних осередках за спогадами професора Леоніда Смержа»; Марія Яценко «Репресований керівник гончарного підприємства: Іларіон Гладиревський»; Наталія Гринь «Сплюндровані долі ремісників «Під Советами» (на прикладі славетної Малобудищанської гончарної родини Пічок)»; Валентина Троцька «Керамолог, етнограф, археолог, письменник Віктор Петров: таємниці біографії вченого»; Ольга Карунна «Керамолог Євгенія Спаська – жертва політичних репресій тоталітарного режиму»; Галина Панасюк «Надія Геппенер-дослідниця Подільського гончарства»; Оксана Андрущенко «Публікації про репресоване гончарство у фондах гончарської книгозбірні України»; Вікторія Пошивайло «Творчість Василя Кричевського 1918-1941 років». Серед виголошених повідомлень на Всеукраїнській науковій конференції слід звернути увагу на ґрунтовну, цікаву й емоційну доповідь Наталії Визір «Репресоване гончарство: нереалізовані можливості мисткині Любові Острянин» побудовану на неопублікованих архівних документах, що висвітлювали трагедію місцевої гончарської родини Любові Острянин. Тематична презентація доповіді змістовно підсилила виклад озвученого тексту.

Нині селище Опішне Зіньківського району Полтавської області має близько 6 тисяч жителів. Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року №878 включено до «Списку історичних населених місць України» як славетний центр культурної самобутності українців, загально визнана столиця українського гончарства. В XIX столітті Опішне стало найбільшим гончарним осередком України. У місцевому гончарстві на початку XX століття було зайнято більше тисячі осіб. Вироби гончарів продавалися не лише в українських губерніях, а й у країнах європейського та американського континентів. У 1894 році в Опішному було відкрито першу в Лівобережній Україні земську губернську навчально-показову гончарну майстерню. Саме тут функціонували найбільші в Україні гончарний завод «Художній керамік» (1929 рік), що знаходився в системі

«Укрхудожпрому» та гончарний завод «Керамік», підпорядкований «Укоопспілці». Опішненська кераміка стала етнічним символом традиційної культури ХХ століття. З гончарством Опішного пов'язана творча доля знаменитих українських мистців: гончарів – Федора Чирвенка, Остапа Ночовника, Іларіона Гладиревського, Василя Поросного, Василя Кричевського, Сергія Васильківського, Миколи Самокиша, Опанаса Сластьона, Єлизавети Трипільської, Леоніда Позена; письменників – Андрія Заливчого, Якова Майстренка, Василя Вражливого-Штанька, Олександра Косенка; історика літератури Назара Фіялковського; археолога Івана Зарецького; етнографів Віктора Василенка, Михайла Русова, Федора Вовка, Якова Риженка, Константина Мощенка; керамолога й мистецтвознавця Юрія Лащука; публіциста й політика української діаспори Івана Майстренка. Олесь Пошивайло підводячи підсумки Всеукраїнської керамологічної конференції наголошував, що: «У найтрагічніші і найзастійніші часи вогнецвітне мистецтво опішненських гончарів утверджувало непоборність народного духу. Нерукотворний духовний храм протистояв імперським намаганням зруйнувати генотип національної свідомості... Та обставина, що Опішне й сьогодні лишається одним із найбільших осередків гончарства в Україні, виявляє його месіанську роль для українського суспільства. Саме тому усвідомлення сакрального покликання Опішного і дбайливе плекання головного дійства в цьому священному куточку України – гончарства – поступово стають наріжним каменем культурної політики сучасної України».

Нащадки мистецьких гончарних родин, молодь, сучасники в роки національно-культурного відродження у 1990 роках – на початку ХХІ століть назавжди пам'ятають жакіття, що перенесли їх родичі в роки політичних репресій сталінським тоталітарним режимом, тому розкривають злочини комуністичного режиму та «білі плями» історії українського народу і започатковують наукове видання «Репресоване гончарство», що презентує резолюцію Всеукраїнської керамологічної конференції «Репресоване гончарство: передумови й наслідки» та Десятий ювілейний випуск керамологічного щорічника «Бібліографія українського гончарства». Це потребує клопіткої, сподвижницької роботи авторитетних й молодих дослідників традиційного гончарства на теренах України.

Л. І. Шаповал